

Türk Sanat Tarihinde Öncü Kurumlar ve Kuruluşlar

F. Nalan TÜRKMEN*

Tanzimat dönemi ile başlayan yenileşme hareketleri genel olarak toplumsal yapı ve yönetim sisteminde olduğu gibi, eğitim alanında da gelişmelere neden olmuştur. Özellikle toplumsal değişimin hareket noktası, eğitimin yeniden yapılandırılması fikrinden geçmektedir. Günümüz eğitim sisteminin özünü, o dönemlerde yapılan yenilikler, temellendirdikleri fikir ve ilkeler oluşturmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminin getirdiği modernleşme çabalarında, bireyin toplum içindeki konumunu belirginleştirerek, sosyal yaşamın bir parçası haline getirme ve bilinçlendirme eğilimi vardır. Bu dönemde sanat özellikle kadın için kapalı kapılar ardında gerçekleştirilen bir faaliyet olmaktan çıkartılıp, hak ettiği özgür ortamına kavuşturulmuştur. Osmanlı'da gelişmeye başlayan yeni yaşam anlayışının bir uzantısı olarak bireyin toplumsal mücadelesinin en anlamlı sonuçlarından biri doğmuştur. Bu da güzel sanatlarla ilgili eğitim ve öğretim kurumlarının açılmasıdır.

Înâs Sanâyi-i Nefise Mektebi

1914 yılında genç kızlara yönelik sanat eğitimi vermek amacıyla İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi kurulmuştur. Güzel sanatlar yüksek okulu olan bu mektep, resmîyette bağımsız bir okul gibi gözükmesine rağmen, kız öğrencilere özgü bir şube olarak değerlendirilmekteydi. Nitekim ilk kuruluş esnasında Dârülfünun binasının bir sınıfı resim atölyesi olarak tahsis edilmişti. Resim ve heykel olmak üzere iki ayrı bölümden oluşan mektebin ilk müdürü matematikçi Salih Zeki Bey'dir (1864-1921). Daha sonra adı bu eğitim kurumu ile özdeşleşen Mihri Müşfik (1890-1954) ve Ömer Adil Bey (1868-1928) bu görevi üstlenmişlerdir. Mektebin ders programı her biri 32 ders (saat) olmak üzere üç ana programdan oluşmaktadır. Bunlar menâzır (perspektifli manzara), teşrih (anatomi) ve sînâât-ı nefise tarihi (sanat tarihi) programlarıdır.¹ İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi dokuz yıl faaliyet göstermiş, 1923 yılında Mehmed Cemil Bey'in müdürlüğü esnasında, erkek öğrencilerin gittiği Sanâyi-i Nefise Mektebi ile birleştirilmiştir. Türk resim sanatının ilk kadın sanatçılarını kurumsal bağlamda yetiştiren İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi, Türk eğitim tarihinin önemli yapı taşlarından biridir.

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi. 1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Ürekli, Güzel Sanatlar Eğitiminde Osmanlı Hanımlarına Açılan Bir Pencere İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi", *Tarih ve Toplum*, c. 39, sy. 231, 2003, s. 50-60.

Mektep ile ilgili bilgilere, daha çok sanat tarihçileri ve araştırmacılar tarafından incelenen dönemin ressamlarına ilişkin biyografik araştırmalarda rastlanmaktadır. Özellikle ilk kadın ressamlarımızın biyografilerinde bu kurumu tanıtan ve bir kız mektebi olarak dönemi için taşıdığı önemi vurgulayan kısa bölümlere yer verilmiştir. Kurum olarak İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ne yönelik çalışmalar ancak bu bağlamda değerlendirilmiştir. Mektebi kurumsal bazda doğrudan inceleyen kitap bulunmayışı, konuyla ilgili araştırmayı makale ve derlemelere yöneltmiştir. Yayınlardaki bilgiler zaman zaman birbirini tekrar eden derlemeler niteliğinde de olsa, Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak konuya yeni bir bakış açısı kazandıran özgün çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada kronolojik bir düzen takip edilerek ana kaynaklara ulaşılmaya ve kısa bilgilerle tanıtılmaya çalışılmıştır.

Mektebin kuruluşu ile ilgili ilk bilgileri aktaran, Osman Hamdi Bey'in (1842-1910) kardeşi Halil Edhem Bey (1861-1938) olmuştur. *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu* adlı eser,² Sanâyi-i Nefîse Mektebi konusunda kitap halinde yayımlanmış yegâne kaynak ve plastik sanatlar bibliyografyamızın da temeli olarak değerlendirilmektedir.³ Eserde Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin ilk kuruluş aşamaları ve resmî yazışmaları hakkında detaylı bilgi verilirken, İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin açılışı ve yetenekli kızların yetişmesindeki rolü birkaç cümle ile aktarılmıştır.⁴

Tarihsel perspektif içinde Türk sanat tarihinin bir bilim dalı olarak yapılanmasında önemli bir rol üstlenen Celâl Esad Arseven (1875-1971) de bu mektepten bahsetmiştir. Arseven'in 1943'ten 1952'ye kadar yayımladığı beş ciltlik *Sanat Ansiklopedisi*'nin birinci cildinde "Akademi" maddesi başlığı altında "Sanayii Nefise Mektebi'nin Kuruluşu (Tesis)" adlı bir yazısı bulunmaktadır. Arseven Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin açılışı, ilk müdürleri ve eğitimin yapılacağı binalardan ayrıntılı şekilde söz ederken, kızlara yönelik İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nden bir cümle ile bahsetmiş, "1330 senesinde hanımlara mahsus resim ve heykeltıraşlık öğretilmek üzere ayrıca bir de İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi açıldı" ifadesini kullanmıştır.⁵ Arseven daha geniş bilgiyi *Türk Sanatı Tarihi-Heykel ve Oyma* adlı çalışmasında vermiştir.⁶ Türkiye'de Tanzimat devrinden sonra gelişen resim sanatını tanıtırken, Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin kuruluşunu da dile getirmiştir. Mektep ile ilgili bilgiler ise *Sanat Ansiklopedisi*'nde kaleme aldığı yazısından biraz daha geniş tutulmuş, ilk binası, müdürü ve erkek mektebi ile birleştirilmesi gibi hususlara kısaca değinmiştir.

Türk eğitim ve öğretim kurumlarının tarihçesi konusunda önemli kaynaklardan biri de hiç şüphesiz Osman Ergin'in (1883-1961) *Türkiye Maarif Tarihi* adlı eseridir. İlk baskısı 1943 yılında tamamlanan beş ciltlik bu eser, konusunda en kapsamlı çalışmalardan biridir. Bu eserde Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ne de yer verilmiştir. İnâs Sanâyi-i

2 Halil Edhem, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, 1924, bugünkü dile uyarlayan: Gültekin Elibal, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

3 Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, c. I-II, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Vakfı Yayınları, 1995, s. 457; Halil Edhem, *a.g.e.*, s. VI.

4 Halil Edhem, *a.g.e.*, s. 43.

5 Celâl Esat Arseven, "Akademi", *Sanat Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, s. 28-29.

6 Celâl Esat Arseven, *Türk Sanatı Tarihi-Heykel ve Oyma*, c. III, İstanbul: Maarif Basımevi, [t.y.].

Nefise Mektebi ile ilgili bilgiler, yukarıda sözü edilen Halil Edhem'in *Elvâh-ı Nakşiye Koleksiyonu* adlı eserinden alıntı yapılarak özetlenmiştir.⁷

Konuyla ilgili çalışanların başvurdukları ana kaynaklardan biri de Malik Aksel'in (1903-1987) eski İstanbul'un kültür ve sanat ortamını dönemi içinde samimi bir dille değerlendirdiği *İstanbul'un Ortası* adlı kitabıdır. İnâs Sanâyi -i Nefise Mektebi'nin açılışı ve Mihri Müşfik Hanım'ın zamanın koşullarına karşı giriştiği olağanüstü mücadele akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır.⁸ Mektepte çıplak model bulma konusunda yaşanan sıkıntılar ve pratik çözümler küçük anekdotlarla aktarılmıştır.

Mektep ile ilgili olarak 1983 yılında yayımlanan iki ayrı çalışmadan biri Berin Küçüka'nın "İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Öyküsü",⁹ diğeri de Canan Beykal'ın "Yeni Kadın ve İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi" dir.¹⁰ Berin Küçüka'nın bir sayfadan ibaret bu çalışmasında; Türk resim sanatının önde gelen kadın ressamlarından Mihri Müşfik Hanım'ın bu mektebin açılması ve işlerliğe kavuşması hususunda gösterdiği çabaları Malik Aksel'den alıntılarla aktarırken, Tanzimat'la birlikte kadın haklarının gelişimi ve eğitimi konusuna da çok kısa değinmiştir. Canan Beykal'ın makalesi ise mektebin tarihçesi hakkında detaylı ve aydınlatıcı bilgiler vermesiyle özgün ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilebilir. Beykal, mektebin kurulma amacına hizmet eden kavram olarak kadın hak ve özgürlüğü konusundan hareketle, kadını üretimde daha etkin rol oynamasının ve eşit haklarla toplum içinde gerçek yerini bulma çabalarının, Osmanlı toplumundaki ilk yansımalarını aktarmıştır. Bu mücadelenin başkahramanlarından olan Müfide Kadri (1890-1912) ve Mihri Müşfik hanımların yaşam öykülerinden bahsederek, eserlerinin teknik ve üslup özelliklerini incelemiş, Türk resim sanatı içinde taşıdıkları önemi vurgulamıştır. Beykal, "batıda liberalizmle birlikte gelişen kadın hak ve özgürlüklerinin bizdeki yansısının somut örneği"¹¹ olarak ifade ettiği İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşunda ve gelişiminde aktif rol oynayan Mihri Müşfik üzerinde ayrıca durmuştur. Onun sanatsal kimliğinin yanı sıra topluma yabancı öncü bir kurumu hayata geçirirken izlediği yol, bu uğurda gösterdiği kararlılık Beykal'ın satırlarında hayat bulmuştur. Mektebin öğretim kadrosu, verilen dersler, atölye çalışmaları, model bulma konusunda yaşanan sıkıntılar da dile getirilmiştir. Mektebin ilk binasından bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin Fındıklı'daki binasına taşınana kadar hangi binalarda eğitim verildiği hususuna, binaların yerleri konusundaki çelişkilere ışık tutarak katkıda bulunmuştur. Ayrıca Beykal, 5. Galatasaray Sergisi'ne katılan İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi öğrenci ve mezunları kadın ressamların eserlerine atıfta bulunan 2 Ağustos 1923 tarihli *Yeni Mecmua*'da çıkan bir yazıya da makalenin sonunda yer vermiştir.

Sanâyi-i Nefise Mektebi konusunda kurumun tarihçesine ışık tutan en kapsamlı eser, Mustafa Cezar'ın (1920-2009) *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi* kitabıdır.¹²

7 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 3-4, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s. 1117-1130.

8 Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası*, Ankara: Elif Matbaası, 1977, s. 103-110, 131-135.

9 Berin Küçüka, "İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Öyküsü", *Milliyet Sanat*, 69/1, 1983, s. 28.

10 Canan Beykal, "Yeni Kadın ve İnâs Sanâyi-i Nefise", *Yeni Boyut*, 2/16, 1983, s. 6-13.

11 Beykal, a.g.m., s. 9.

12 Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971.

İlk baskısı 1971’de yapılan, resim ve belgelerle geliştirilerek iki cilt halinde 1995 yılında tekrar basılan bu eserde;¹³ XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren XIX. yüzyıl boyunca yeni kurulan ve etkinlik gösteren bazı eğitim ve öğretim kurumlarına değinilerek, 1877 yılında ilk resmî Akademi’nin kurulması fikri ile mektebin faaliyete geçiş öyküsü, adım adım aktarılmış, bununla birlikte İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi’ne yönelik bilgiye yer verilmemiştir. Cezar’ın İnâs Mektebi ile ilgili bilgileri içeren yayımı, bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nin kuruluşunun 100. yıl dönümü nedeniyle çıkartılan *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl* adlı kitapta yer alan makalesidir. Bu kitap, *Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlisi* adıyla 1883 yılında öğrenime başlayan Akademi’nin, kuruluşundan 1983 yılına kadar olan süreç içinde geçirdiği aşamaları ele almıştır.¹⁴ Cezar’ın “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne” başlığını taşıyan makalesi,¹⁵ Sanâyi-i Nefise Mektebi hakkında detaylı bilgi verirken; Osman Hamdi’den itibaren Akademi’nin resim, dekoratif sanatlar, hakkâk, Türk tezyini sanatları, heykel ve mimarlık bölümlerinde ders veren hocaların doğum yeri, işe başlama ve ayrılma tarihlerini nedenleri ile birlikte belirten bir listeyi de sunmaktadır. Cezar, İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi’yle ilgili iki paragraflık ayrı bir başlık açmıştır. Resim ve heykel olmak üzere iki ayrı bölümde faaliyet gösteren bu mektebin ilk hocaları, müdürleri, kız ve erkek öğrencilerin bir arada ders almaya başladığı Fındıklı’daki binaya gelinceye kadar hangi binalarda öğrenim gördükleri konusuna açıklık getirilmiştir. Adı geçen bu makale, İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi konusunda çalışan araştırmacıların ilk başvurduğu ana kaynakların başında gelmektedir.

Konunun başında da belirtildiği gibi mektep ile ilgili çalışmaların bazıları, Türk plastik sanatlarını ya da öncü kadın ressamların yaşam öykülerini irdeleyen yayımlarda kısa bir bölüm olarak kaleme alınmıştır. Bu çalışmada bahsedilen tarzda ele alınan yayımlara yer vermemekle birlikte, araştırmacıların sıklıkla başvurdukları iki kaynağı da zikretmek gerekmektedir. İlki 1986 yılında yayımlanan Sezer Tansuğ’a (1930-1998) ait *Çağdaş Türk Sanatı*,¹⁶ diğeri de 1988’de yayımlanan Taha Toros’un *İlk Kadın Ressamlarımız* adlı kitaplarıdır.¹⁷ Her iki kaynakta da mektebin kurumsal tanımını kısa birer bölümle sınırlandırılmıştır.

Zeynep Yasa Yaman’ın *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* için yazdığı “İnâs Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlisi” maddesi, mektebe dair bilgilerin kısa bir derlemesi niteliğinde olup, 1994 yılına kadar konuyla ilgili çıkan yayımların bir özettir.¹⁸

13 Mustafa Cezar, *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi*, c. I-II, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Vakfı Yayınları, 1995.

14 Haz. Zeki Sönmez, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983.

15 Mustafa Cezar, “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, haz. Zeki Sönmez, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983, s. 5-84.

16 Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986, s. 135-139.

17 Taha Toros, *İlk Kadın Ressamlarımız*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1988, s. 41-46.

18 Zeynep Yasa Yaman, “İnâs Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlisi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 170-171.

Mustafa Ergün'ün *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)* adlı kitabında dönemin eğitim sistemi ve kurumları hakkında kısa bilgiler verilmiştir.¹⁹ Sanâyi-i Nefise Mektebi başlığı altında İnas Mektebi'ne bir cümleyle de olsa değinilmesine karşılık; dönemin *Sabah*, *Tanin* gibi gazetelerinden ve *İhsaiyat Mecmuası* gibi dergilerinden yararlanarak bilgiler aktarılmıştır.²⁰ Bu belgeler doğrultusunda öğrenci, öğretmen sayılarının şube ve yıllara göre dağılımının istatistiksel bir dökümü yapılarak okuyucuya konuyla ilgili rakamsal bir fikir verilmektedir.

Mektebi doğrudan konu olarak kaleme alan ve Türk resim sanatıyla ilgili özgün çalışmaları bulunan bir başka araştırmacı Ahmet Kamil Gören'dir. Gören'in bu konudaki ilk çalışması "Güzel Sanatlar Eğitiminde Kadınlara Açılan İlk Resmi Mektep: İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi" adlı yayımıdır.²¹ Yazar bir yıl sonra güzel sanatlar konusunda eğitim veren okullar, kurumsal olarak işleyişleri, ders programları ve hocaları hakkında *Türkiyemiz Dergisi*'nde bir yazı dizisi hazırlamıştır. Sanâyi-i Nefise Mektebi ile ilgili makalesi, yazı dizisinin ilkini oluşturmaktadır.²² Kızlara yönelik İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşu, hocaları ve ilk öğrencilerini, resim atölyesi ve kurslarını yeni belgeler ışığında inceleyen makalesi de bu yazı dizisinin ikincisi olarak dikkati çekmektedir.²³ Gören, "Türkiye'de Güzel Sanatlar Okulları 2: İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi, Kadın Ressamlar, Özel Resim Atölyesi ve Resim Kursları" başlıklı bu makalesinde mektebin ilk binaları hakkında bilgi verirken, Gedikpaşa'da sıbyan mektebi olarak inşa edilen bina üzerinde özellikle durmuştur. Milli Eğitim Müdürlüğü'nden aldığı bilgiler doğrultusunda binanın bugünkü konumunu ve geçirdiği aşamaları değerlendirmiştir.

Konuyla ilgili çalışan ve yayım yapan diğer bir araştırmacı da H. Banu Konyar'dır. 1996 yılında hazırladığı *İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi ve Mezunları* başlıklı yüksek lisans tezinden²⁴ hareketle iki makale kaleme almıştır. İlki "Türk Resminde Kadının Yeri: İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi" adlı 2002 yılında yayımlanan makalesidir.²⁵ Bu çalışmada Tanzimat Fermanı ile birlikte gelişen Batılılaşma döneminde Osmanlı kadınının sosyal statüsü ve eğitim sistemi içindeki yeri vurgulanarak, Türk resim sanatının gelişiminde öncü rol üstlenmiş kadın ressamların yaşam öyküleri özetlen-

19 Mustafa Ergün, *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara: Ocak Yayınları, 1996.

20 Ergün, *a.g.e.*, s. 292-293.

21 Ahmet Kamil Gören, "Güzel Sanatlar Eğitiminde Kadınlara Açılan İlk Resmi Mektep: İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi", *Art + Dekor/AD*, sy. 43, 1996, s. 124-130.

22 Ahmet Kamil Gören, "Türkiye'de Güzel Sanatlar Okulları: 1 Sanayi-i Nefise Mektebi/Arts Schools in Turkey: 1 The History of Academy Fine Arts", *Türkiyemiz*, Akbank Yayınları, sy. 80, 1997, s. 36-45.

23 Ahmet Kamil Gören, "Türkiye'de Güzel Sanatlar Okulları 2, İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi, Kadın Ressamlar, Özel Resim Atölyesi ve Resim Kursları", *Türkiyemiz*, Akbank Yayınları, sy. 82, 1997, 12-27.

24 Hatice Banu Paşalhoğlu, "İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi ve Mezunları", yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, 1996.

25 H. Banu Konyar, "Türk Resminde Kadının Yeri: İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi", *Türk Kültür ve Sanatından Kesitler*, İstanbul: 21.Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı, 2002, s. 75-84. Fotoğraflar 126-128.

miştir. Bunun paralelinde mektep ile ilgili ilk kaynaklar esas alınarak, kuruluş aşamaları, dönemin ünlü ressamlarından oluşan ilk öğretim kadrosu, ilk kayıt olan öğrenciler ve mektebin eğitim sistemi üzerinde durulmuştur. Konyar, Osmanlı döneminde düzenli açılan tek sergi olarak nitelendirilen Galatasaray Sergileri'ne de temas ederek bu sergilere katılan kadın ressamları, sergiye iştirak ettikleri yılları ve eser adlarını kısa bir liste halinde vermiştir.²⁶ Ayrıca makalesinde İnâs Sanâyi-i Nefîsi Mektebi ile ilgili olarak ilginç bir saptamayı da dile getirmiş; II. Meşrutiyet döneminde kadın konulu dergilerin sayılarında artış olmasına karşın, kadın dünyasında bu kadar önem taşıyan bu mektebin açılışına dair ya da eğitim sistemi hususunda herhangi bir bilgiye yer verilmediğine dikkat çekmiştir.²⁷ Konyar'ın konuyla ilgili ikinci makalesi *Toplumsal Tarih* dergisinde yayımlanmıştır.²⁸ Derginin tarihî perspektif içinde kadın olgusuna ayrılan 99. sayısında Konyar, İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ni II. Meşrutiyet dönemi kadın hareketleri bağlamında ele alarak değerlendirmiştir. Mektep ile ilgili verdiği bilgiler ise diğer çalışmadaki bilgilerin geniş bir tekrarı mahiyetindedir.

Hiç kuşkusuz İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi konusunda son yıllarda yayımlanan önemli makalelerden biri de Fatma Ürekli'ye aittir. *Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*²⁹ konusunda doktora yapmış olan Ürekli, "Güzel Sanatlar Eğitiminde Osmanlı Hanımlarına Açılan Bir Pencere: İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi"³⁰ adlı makalesi ile bu eğitim kurumu konusuna özgün bir bakış açısı kazandırmıştır. Mektebin kuruluşu, yönetmeliği, bütçesi, yönetim ve eğitim-öğretim kadrosu, ders programları, hizmet binaları Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak kaleme alınmıştır. Yazar, İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi'nden yararlanarak, bu mektebin dokuz maddelik yönetmeliğine yer vermiştir. Yine aynı arşivden, verilen bazı derslerin eğitim yılı boyunca toplam saat yükleri ve 32 saat üzerinden işlenecek konuların tasnifini içeren belgelere de ulaşmıştır. Mektebe devam eden öğrenciler konusunda detaylı bilgiler olmamakla birlikte, bazı öğrencilerin baba adı ve oturdukları semtleri içeren kısa bir liste de mevcuttur. Ürek'in makalesi, mektebin kuruluşundan lağvedilmesine kadar geçirdiği aşamaları arşiv belgeleriyle gözler önüne sererek daha sonraki araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olma özelliği taşımaktadır. Ahmet Kamil Gören 2004 yılında yayımladığı *Baykan Sezer'e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi* kitabında yer alan "Yeni Belgeler Işığında İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi, Kadın Ressamlar, Özel Resim Atölyesi ve Resim Kurslarının Türk Resim Sanatının Gelişimi Sürecindeki Yeri" başlıklı çalışmasında bu yeni verilere atıfta bulunmakta ve konuyla ilgili daha önce yayımladığı yazılarının geniş bir özeti sunmaktadır.

Medresetü'l-Hattâtîn

Türk tezyîni sanatları ve yazı konusunda sanatkâr yetiştirmek amacıyla İstanbul'da kurulan Medresetü'l-Hattâtîn'in (20 Mayıs 1915) ilk açılış çalışmaları, II.

26 Konyar, a.g.m., s. 80.

27 Konyar, a.g.m., s. 82.

28 Banu Paşahoğlu Konyar, "İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi", *Toplumsal Tarih*, c. XVII, sy. 99, 2002, s. 41-45.

29 Fatma Ürekli, "Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", basılmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

30 Fatma Ürekli, "Güzel Sanatlar Eğitiminde Osmanlı Hanımlarına Açılan Bir Pencere İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi", *Tarih ve Toplum*, c. 39, sy. 231, 2003, s. 50-60.

Meşrutiyet'in ilanından sonra vakıf eğitim ve öğretim kurumlarında yaptığı düzenlemeler ile tanınan Evkâf Nazırı Hayri Efendi tarafından başlatılmıştır. Kurumun başına hattat Arif Hikmet Bey getirilmiş, yer olarak da Bâbiâli'de 1758 yılında Tersâne Emîni Yusuf Ağa'nın yaptırdığı sıbyan mektebi tahsis edilmiştir. Önceleri Evkâf Nezaretî'nin Müessesât-ı İlmiyye Müdürlüğü'ne bağlı iken daha sonra, bugünkü Türk ve İslam Eserleri Müzesi olan Evkâf-ı İslamiyye Müzesi'ne bağlanmıştır. Dönemin önde gelen değerli hattatlarının ders verdiği Medresetü'l-Hattâtîn, 3 Mart 1924 yılında Tevhîd-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile kapatılmıştır. Bu karardan sekiz ay sonra Hattat Mektebi adını alarak Müzeler Müdürlüğü'nün sorumluluğuna verilmiştir. Fakat 1 Kasım 1928 yılında gerçekleştirilen harf devrimi ile yeniden kapatılması kararı alınmıştır. Aynı öğretim kadrosu bazı değişikliklerle 1929 yılında bu defa Şark Tezyînî Sanatlar Mektebi adıyla faaliyetine devam etmiştir. 1936 yılında Üniversite bağlamında yapılan yeni düzenlemeler çerçevesinde Şark Tezyînî Sanatlar Mektebi olmuştur. Daha sonra da Fındıklı'da eğitim veren Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlanarak Türk Tezyînî Sanatları adıyla bir şube olarak işlevini sürdürmüştür.

Medresetü'l-Hattâtîn konusunda da İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde olduğu gibi doğrudan kitap olarak ele alınıp okulun kurumsal tanıtımını yapan bir çalışma mevcut değildir. Ya makale, bildiri veya ansiklopedi maddesi olarak çalışılmış ya da hattatların yaşam öykülerini kaleme alan kitaplar kısaca değinilmiştir. Kurumu tanıtan bu çalışmalar üzerinde durularak, yazarların konuyla ilgili getirdikleri yeni bilgilere yer verilecektir.

İNâs Sanâyi-i Nefise Mektebi'nden söz ederken zikredilen Halil Edhem'in *Elvâh-ı Nakşîye Koleksiyonu* ve Osman Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi* adlı eserlerinde Medresetü'l-Hattâtîn ile ilgili kısa açıklamalara yer vermiştir. Halil Edhem eserinde Evkâf Nâzırı Hayri Efendi'nin kurduğu bu medrese sayesinde hat ve tezhip gibi millî sanatlarımızın devam ettiğini vurgularken,³¹ Ergin de Medresetü'l-Hattâtîn kapatıldıktan bir süre sonra okulun *Türk Tezyînî San'atlar Mektebi* adını aldığı dönemlerdeki durumu, ders programı ve hocaları hakkında kısa bilgiler sunmuştur.³²

Medresetü'l-Hattâtîn ile ilgili kurumsal bilgileri kısa da olsa İbnülemin Mahmud Kemal İnâl'in (1870-1957) *Son Hattatlar* adlı kitabının bir dipnotundan öğrenebilmek mümkündür.³³ Bu dipnotta Bâb-ı Âli Caddesi'nde eski bir sıbyan mektebinin restore edilerek hat okulu olarak hizmete hazır hale getirildiğinden ve 1914 tarihinde de bir açılış töreninin tertip edildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca İnâl'in da bu törene davet edildiği ve açılış esnasında Reisülhattatın Hacı Kâmil Efendi'nin [Akdik] (1861-1941) bir besmele yazdığı, törene iştirak edenlerin de altına imza koydukları bilgisi de yine bu dipnottan öğrenilmektedir.³⁴

1971 yılında *Önasya* dergisinde tarihçi Enver Behnan Şapolyo (1900-1972) tarafından yayımlanan "Medresetü'l Hattâtîn'e Ait Bir Anı" başlıklı yazı konuyla ilgili

31 Halil Edhem, *Elvâh-ı Nakşîye Koleksiyonu*, s. 31.

32 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 5, 1977, s. 2138-2141.

33 İbnülemin Mahmud Kemal İnâl, *Son Hattatlar*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.

34 İnâl, *a.g.e.*, s. 4-5, dn. 1.

ilginç çalışmalardan biridir.³⁵ Yazar 1928 yılında yeni harflerin kabul edilmesi ile birlikte “ata yadigârı sanatların okulu” olarak tanımladığı bu medresenin kapatılması hususunda duyduğu sıkıntıyı gündeme getirmiştir. Burada ders veren değerli üstatlarla yaptığı görüşmelerden bahsederken, geleneksel Türk sanatlarının devamı konusunda gösterdiği titiz yaklaşımıyla Milli Eğitim Bakanlığı’nın girişimlerinden söz etmiştir. Şapolyo, Akademi’nin bahçesinde küçük bir medresede tekrar eğitime başlayan bu okulun kısa bir süre sonra sanat ve zanaat tartışmalarına alet edilerek kapatılmasını eleştirel bir dille aktarmıştır.

İsmet Parmaksızoğlu’nun (1924-1984) *Türk Ansiklopedisi* için yazdığı “Medresetü’l-Hattâtîn” maddesi, kurumla ilgili kısa bir özet mahiyetindedir.³⁶ Bu yayımdan yedi yıl sonra Mustafa Cezar’ın kaleme aldığı, İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi ile ilgili bilgi verirken zikredilen “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne” başlığını taşıyan makalesi, geleneksel Türk sanatlarının kurumsal tarihçesine ışık tutmaktadır.³⁷ Bu makalede Türk Tezyîni Sanatlar Bölümü’nün kuruluşu temel alınarak, Medresetü’l-Hattâtîn’den itibaren bu eğitim kurumunun değişimi ve gelişimi irdelenmiştir. İbrahim Ateş’in *Vakıflar Dergisi*’nde yayımladığı “Vakıf Hattat Okulu” adlı makalesi ise bu kuruma yönelik aydınlatıcı bir çalışmadır. Hat sanatını yaymak ve bu konuda sanatkâr yetiştirmek amacıyla kurulan Medresetü’l-Hattâtîn’e ait bir belge tanıtılmaktadır.³⁸ Makalede Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıflar Belgeler Arşivi’nde 950 numaralı kütük defterinin 31-33. sayfalarındaki 28 maddelik “Hattat Okulu Nizamnâmesi”nin orijinali ve sadeleştirilmiş metinleri yer almaktadır. Bu belge sayesinde okulun amacı, kuruluş gerekçesi, öğretmen ve müstahdemlerin atanma koşulları, görevleri, kurumun yönetsel özellikleri, ders programları ve öğrenci çalışmalarının sergilenmesi konusunda detaylı bilgi edinilmektedir. Bununla birlikte bu okulun kaç yıl açık kaldığı, ne kadar mezun verdiği hususunda kesin bilgiye ulaşılamadığı da vurgulanmaktadır.

Bu konudaki diğer bir çalışma da Türk kültürü ve sanatı konusunda kıymetli çalışmalarını ile tanınan Ahmed Süheyl Ünver’in (1898-1986) kızı Gülbün Mesara tarafından kaleme alınan “A. Süheyl Ünver’in Medresetü’l Hattâtîn Yılları ve Ötesi” adlı makaledir.³⁹ Medreseye 1916-1923 yılları arasında öğrenci olarak giren ve mezun olan Ünver’in buradaki anılarını ilk ağızdan aktarmaktadır. Mesara, medrese ile ilgili genel bilgileri İ. Parmaksızoğlu’ndan alıntularla anlatırken, kendi ve babasının arşivinden de yararlanmıştı. Bu eğitim kurumunda ders veren hocalara da değinerek, 27 Ekim 1923 yılında gerçekleştirilen icazet töreni konusunda ayrıntılı bilgi vermiştir.

35 Enver Behnan Şapolyo, “Medresetü’l-Hattâtîn’e Ait Bir Anı”, *Önasya*, sy. 67-68, 1971, s. 5, 22.

36 İsmet Parmaksızoğlu, “Medresetü’l-Hattâtîn”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXIII, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. 380.

37 Mustafa Cezar, “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, haz. Zeki Sönmez, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983, s. 5-84.

38 İbrahim Ateş, “Vakıf Hattat Okulu”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, sy. XXII, 1991, s. 5-14.

39 Gülbün Mesara, “A. Süheyl Ünver’in Medresetü’l Hattâtîn Yılları ve Ötesi”, *Antik Dekor*, sy. 17, 1992, s. 60-64.

Ali Alparslan (1924-2006)⁴⁰ ve Muhittin Serin⁴¹ gibi geleneksel hat sanatımızın önde gelen isimlerinin kaleme aldıkları kitaplar, hat sanatının tarihçesini ve genel özelliklerini, hat çeşitlerini, Osmanlı döneminde yetişen ünlü hattatların yaşam öykülerini içermektedir. Bu bağlamda Medresetü'l-Hattâtîn'e ait kurumsal bilgiler; ya kitap içinde kısa değinmeler halinde verilmiş ya da ünlü hattatların yaşamı ve sanatkar kimlikleri gözler önüne serilirken, burada öğrenci veya hoca olduklarına dair kısa açıklamalarla söz edilmiştir.

Medresetü'l-Hattâtîn'e dair en kapsamlı ve ayrıntılı araştırmalar yapan araştırmacı M. Uğur Derman'dır. 1970 yılından itibaren bu eğitim kurumuyla ilgili çalışmalarını sürdürmekte olduğunu ifade eden Derman, Medresetü'l-Hattâtîn'in kuruluşu, eğitim kadrosu ve geçirdiği aşamalar hakkında bilgi veren *İslam Ansiklopedisi*'nin "Medresetü'l-Hattâtîn" maddesini⁴² kaleme aldıktan üç yıl sonra *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan* kitabında "Medresetü'l-Hattâtîn'e Dair" başlığını taşıyan detaylı bir makalesini⁴³ yayımlamıştır. Geleneksel kitap sanatlarının önemli temsilcilerinden olan hocaları vasıtası ile dönemin hattatlarını ve müzehhiblerini tanıma imkanı bulan Derman, bu makalesinde; Medresetü'l-Hattâtîn'in kuruluş aşamasından lağvedilip *Hattat Mektebi* adını aldıktan sonrasına kadar eğitim ve öğretim hayatıyla ilgili gelişmeleri akıcı bir üslupla aktarmıştır. Makalede, ders programları, hocalar, açılan sergiler hakkında bilgi verilirken, kuruluş talimatnameleri ve dönemin matbuatında çıkan haberler doğrultusunda değerlendirmelere de yer verilmiştir. Hatta Derman, hocası A. Süheyl Ünver'den aldığı bilgilerle medresedeki üstadların oturmuş planını gösteren bir kroki de eklemiştir. Ayrıca bu makalede Derman medresenin açılış tarihi konusundaki çelişiklere de yer vererek, yaptığı incelemeler sonucunda bu tarihin 20 Mayıs 1915 olabileceği fikrini ileri sürmüştü, uzun yıllar izini sürdüğü, kaynaklarca da ifade edilen açılış merasimi esnasında dönemin ileri gelen ilim ve sanat adamlarının imzaladıkları belgenin ortaya çıkarılmasıyla bu tarihin kesinlik kazanacağını dile getirmiştir. Nitekim Derman yürüttüğü titiz çalışmalar neticesinde Medresetü'l-Hattâtîn'in tarihçesinde büyük önem arz eden bu belgeyi gün ışığına çıkarmayı başarmıştır. Bu son gelişmeleri 11-15 Eylül 2006 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen XV. Türk Tarih Kongresi'nin *Bildiri Özetleri* kitabında kısa bir özet olarak yer alan "Medresetü'l-Hattâtîn'in Açılışına Dair Mühim Bir Belge" adlı bildirisinde ve tamamını aynı başlıkla yayımladığı *Antik Dekor* dergisinin 100. sayısında ilim dünyasına duyurma imkanı bulmuştur.⁴⁴ Derman'ın uzun yıllardır akıbeti meçhul olarak nitelendirdiği belgeye ulaşması ile birlikte, Medresetü'l-Hattâtîn'in 20 Mayıs 1915 tarihinde açıldığı kesin ve net bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Makalede Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'ndeki 476 numaralı bu belge ayrıntılı olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca tezhipli bu levhada yer alan, kurumun açılış merasimine iştirak

40 Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

41 Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003.

42 M. Uğur Derman, "Medresetü'l-Hattâtîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara, 2003, s. 341-342.

43 M. Uğur Derman, "Medresetü'l-Hattâtîn'e Dair", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 2006, s. 511-547.

44 M. Uğur Derman, "Medresetü'l-Hattâtîn'in Açılışına Dair Mühim Bir Belge", *Antik Dekor*, sy. 100, 2007, s. 228-234.

eden ilim ve sanat adamlarının görev ve imzaları bir liste halinde sunulmaktadır. Orijinal belgelere dayanılarak kaleme alınan bu makale, Medresetü'l-Hattâtîn'in kurumsal tarihi konusunda çalışacak araştırmacılar için mutlaka başvurulması gereken en önemli çalışmaların başında gelmektedir.

Dârülbedâyi

“Güzellikler evi” anlamına gelen ve asıl adı *Dârü'l-bedâyi-i Osmânî* olan kurum, Türk tiyatro tarihinin temeli olarak kabul edilmektedir. 1913-1914 yıllarında İstanbul'da belediye başkanlığı yapan Cemil Topuzlu (1866-1958) konservatuar kurmak için girişimlerde bulunur. Topuzlu'nun destek ve gayretleriyle, Avrupa'da modern tiyatronun kurucusu ünlü Fransız sanatçı Andre Antoine (1858-1943) İstanbul'a getirilir. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile bu çalışmalar sekteye uğrar. Bu arada Millî Mücadele yıllarında çekilen sıkıntı ve yokluk tiyatroya olan ilgiyi azaltarak tiyatroyu sadece belli bir kesimin uğraşısı haline getirir.

Dârülbedâyi'nin ilk temsili 20 Ocak 1916 tarihinde gerçekleşmiştir. Hüseyin Suat'ın Emile Fabre'den uyarladığı *Çürük Temel* adlı eser sahneye konmuştur. İlk yerli oyun olan Halit Fahri Ozansoy'un *Baykuş* adlı eseri de 2 Mart 1917 tarihinde sahnelenmiştir.⁴⁵ Dârülbedâyi ilk kuruluşundan farklı olarak eğitim veren bir okul olmaktan çıkmış, sadece temsil veren bir kurum anlayışına bürünmüştür. Zamanla bütçesi yetersiz iç çekişmelerle kargaşanın egemen olduğu bir kurum haline gelmiştir. 1926 yılında Dârülbedâyi'de yeni düzenlemeler ve uygulamalar yapılmıştır. 1930 yılında yeni belediyeler yasası uyarınca, tiyatro binası yapma ve tiyatro kurma imkânı sağlanarak Türk tiyatro tarihi için önemli bir adım atılmıştır. Dârülbedâyi 1931 yılında “Şehir Tiyatrosu” adını almış, 1960'dan itibaren açılan semt tiyatrolarıyla da “Şehir Tiyatroları” olarak süregelmiştir.

Tiyatro konusunda ilk önemli yazılar 1842 yılında Türk basın tarihinin önde gelen ilk gazetelerinden *Ceride-i Havadis*'te yayımlanmıştır. Bu yazılar o zamana kadar batılı manada gelişme imkânı bulamayan Türk tiyatrosu ve yazarları için farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.⁴⁶ Tiyatro konusunda ilk ciddi yayımlar, 1918-1920 yılları arasında Seyit Tahir'in çıkarttığı 25 sayılı *Temaşa* dergisi tarafından yapılmıştır. İlk sayısı 6 Haziran 1918'de çıkan *Temaşa* dergisinin ardından yine ilk sayısı 15 Şubat 1930 tarihinde yayımlanan ve 60. sayısından itibaren *Türk Tiyatrosu* adını alan *Dârülbedâyi Dergisi* bu konuda verebilecek bir diğer örnektir.⁴⁷ Tiyatro ile ilgili olarak dönemin çeşitli gazete ve dergilerinde azımsanmayacak sayıda haber, makale kaleme alınmıştır.⁴⁸

45 Halit Fahri Ozansoy, *Şehir Tiyatrosunun 50. Yılı Darülbedayi Devrinin Eski Günlerinden*, İstanbul: Ak Kitabevi, 1964.

46 Enver Töre, *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Dijital Sanat Yayıncılık, 2009, s. 28; Enver Töre, “Türk Tiyatrosunun Kaynakları”, *Turkish Studies*, Vol. 4/1-II Winter 2009, s. 2183.

47 Özdemir Nutku, *Darülbedayi'nin Elli Yılı, (Darülbedayi'den Şehir Tiyatrosu'na)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, 1969, s. 178, 180.

48 Dergi ve gazete listesi için bkz. Özdemir Nutku, *a.g.e.*, s. 295-297; Metin And, *50 Yılın Türk Tiyatrosu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973, s. 701; Enver Töre, “Tiyatro Dergileri”, *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Dijital Sanat Yayıncılık, 2009, s. 164.

Yahya Kemal (1884-1958) *Edebiyâta Dair*⁴⁹ adlı kitabının “Tiyatro” başlıklı bölümünde; tiyatro ile ilgili görüşlerini, Dârülbedâyi'nin kurulma aşamasını aktarmıştır. Tiyatronun toplumdaki önemi ve gerekliliğine vurgu yaparak, tiyatronun özünü oluşturan unsurun dil olduğuna ve bu konuya özen gösterilmesi hususuna dikkat çekmiştir. Yahya Kemal Dârülbedâyi'yi kurma amacıyla Fransa'dan getirilen André Antoine'ın tiyatro konusundaki tecrübesine güvenerek Türk tiyatrosuna önemli yenilikler getireceği inancını okurlarla paylaşmıştır.

Türk tiyatro tarihi üzerinde ilk çalışmaları yapan değerli araştırmacılardan biri de Refik Ahmet Sevengil'dir (1903-1970). Sevengil'in 1934 yılında yayımlanan *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu - Türk Tiyatro Tarihi* adlı eseri bu konuda verilebilecek ana kaynaklardandır.⁵⁰ Türkiye'de ilk yabancı tiyatro faaliyetleri, Türk tiyatrosunun kuruluşu ve gelişimi, dönemin matbuatı, resmî kurumları ve bu döneme tanıklık etmiş şahısların anılarından yola çıkarak hazırlanmıştır. Kitapta Dârülbedâyi ile ilgili ayrı bir bölüm yer almaktadır. İstanbul Şehremini Cemil Topuzlu'nun tiyatroyu kurma aşamasında yaptığı resmî yazışmalara ve bu iş için özel olarak Paris'ten getirilen Odeon Tiyatrosu direktörü Antoine ile yapılan sözleşme metinlerine yer verilmiştir. Antoine'ın *Sabah* gazetesine yazdığı Osmanlı konservatuarları konusundaki düşüncelerini içeren metin de aynen yayımlanmıştır. 14 Temmuz 1914 tarihinde dönemin *İkdam*, *Sabah*, *Tanin* gibi önemli gazetelerine verilen ilanla, ilk kez Dârülbedâyi'ye alınacak öğrencilere yönelik sınav duyurusu da gözler önüne serilmektedir. Kitapta otuz yedi maddelik *Dârülbedâyi Nizamnâmesi* bulunmaktadır. Bu nizamnâmeye göre kurumu idare edecek ilk meclis idare komisyonu oluşturularak, bütçeyle ilgili kararlar alınmıştır. Daha sonraki yıllarda nizamnâmede birkaç kez değişiklikler yapılarak iyileştirme yoluna gidilmiştir ki, eserde bu hususlar belirtilmektedir. Sevengil o günkü toplumsal yapı içinde Türk kadınının sahneye çıkış öyküsünü, karşılaştıkları sorunları ayrıntılı olarak aksettiren bir bölümü de kaleme almıştır. Cumhuriyet'ten önce Türk tiyatrosunun kurulma ve her türlü olumsuzluğa karşı ayakta kalma mücadelesinin öyküsünü konu alan bu kitaptan sonra Sevengil, tiyatro tarihimize büyük hizmet verecek eserlere imza atmıştır.⁵¹ Genellikle sahne sanatlarını ele alan bu eserlerin sadece dipnotta bibliyografik künyeleri zikredilmiştir. Dârülbedâyi'ye yönelik yayımlar göz önüne alındığında Sevengil'in konuyla ilgili sadece *Türk Tiyatrosu Tarihi - Meşrutiyet Tiyatrosu* adlı kitabı ele alınmıştır.⁵² Kitap, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet dönemine kadar on beş yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Mınakyan, Ahmet Fehim, Burhaneddin Tepsi, Binemeciyan ve Muhsin Ertuğrul gibi sanatçıların kurduğu belli başlı tiyatro topluluklarını tanıtırken, sahneye koydukları oyunlar ve

49 Yahya Kemal, *Edebiyâta Dair*, İstanbul: Baha Matbaası, 1971.

50 Refik Ahmet, *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu - Türk Tiyatrosu Tarihi*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1934.

51 Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi - Eski Türklerde Dram San'atı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1959; Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi - Tanzimat Tiyatrosu*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1961; Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi - Saray Tiyatrosu*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1962.

52 Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi - Meşrutiyet Tiyatrosu*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1968.

sanatçıların rol dağılımları hakkında da bilgi vermiştir. Dârülbedâyi'nin kuruluş aşamaları, yönetici kadrolar, sahne repertuarları, Anadolu turneleri, Türk kadınının tiyatrodaki mücadelesi gibi Türkiye'de konuyla ilgili ilk yaşanan olayları, bu döneme tanıklık eden bir yazar olarak akıcı bir dille, sohbet havasında dile getirmiştir.

Yukarıda İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi ve Medresetü'l-Hattâtîn'le ilgili kaynaklardan söz ederken Türk eğitim ve öğretim kurumlarının tarihçesi konusunda önemli ana kaynaklardan biri olarak nitelendirdiğimiz Osman Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi* adlı eserinden bahsedilmiştir. Ergin eserinde bu kuruma da yer vermiş, "Dârülbedâyî "Tiyatro Mektebi" 1330 (1914)" başlıklı bir yazı kaleme almıştır.⁵³ Sevengil'den yaptığı alıntılarla kurumun tarihçesine değinmiştir.

Dârülbedâyi'nin ilk kuruluş aşamasına bizzat tanıklık eden, hatta kurulmasında büyük çaba harcayan en önemli isim Cemil Topuzlu'dur. İstanbul'da modern şehir anlayışının ilk temellerini atan Cemil Topuzlu, içinde bulunduğu dönemin siyasal, sosyal ve sanatsal ortamını, yaşama dair tecrübelerini ve gözlemlerini *80 Yıllık Hatıralarım* kitabında dile getirmiştir.⁵⁴ İstanbul gibi bir şehirde daima özlemini duyduğu tiyatro mektebinin açılması için proje yaptırarak uygulamaya koymuştur. Bu anı kitabında ilk olarak Paris Odeon Tiyatrosu'nun müdürü Antoine'ı İstanbul'a getirterek, Şehzadebaşı'nda bulunan Letâfet Apartmanı'nı tiyatro binası olarak organize ettiğinden bahsetmektedir. Cemil Topuzlu'nun bu anı kitabı, ilklere geçen bir yaşamın ilginç öyküsüdür.

Memet Fuat'ın (1926-2002) ilk baskısı 1961 yılında yapan *Tiyatro Tarihi* adlı kitabı derleme niteliğinde bir çalışmadır.⁵⁵ Türk tiyatrosuna ayırdığı bölümde Dârülbedâyi ile ilgili bilgi vermiştir.

Dârülbedâyi hakkında yapılan çalışmalar yukarıda da belirtildiği gibi genellikle Türk tiyatro tarihi ile ilgili çalışmaların içinde bir bölüm olarak yer almaktadır. Başlı başına bir kitap olarak ele alınıp incelenmesi, 1969 yılında yayımlanan ve bu konuda en geniş bilgiyi içeren Özdemir Nutku'nun *Dârülbedâyî'nin Elli Yılı (Dârülbedâyî'den Şehir Tiyatrosu'na)* adlı kitabında olmuştur.⁵⁶ Türk tiyatrosuna büyük katkıları bulunan aynı zamanda oyuncu, yönetmen ve eleştirmen kimliği ile de tanınan Nutku'nun bu eseri, tiyatro tarihimizin bir dönüm noktası olan Dârülbedâyi'nin çalkantılı tarihçesine ışık tutmaktadır. Kuruluşundan önceki siyasî ve kültürel ortam çerçevesinde bu dönemin tiyatro topluluklarına da yer verdiği kitabında, kuruluş ve gelişim sürecini elli yıllık bir dönem içinde tanıtmaktadır. Dârülbedâyi'nin ilk gösterisini sunduğu 1916 yılından 1966 yılına kadar olan elli yıllık süreci beş ana başlık altında incelemiştir. 1916-1926 yılları arası kurumun birinci devresidir. Nutku bu devreyi bocalama devri olarak nitelendirmektedir. 1927-1931 yılları arası ise Dârülbedâyi'nin düzene kavuştuğu ve Şehir Tiyatrosu vasfını kazandığı ikinci devredir. Çeşitli sahne çalışma-

53 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 3-4, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s. 1531-1541.

54 Cemil Topuzlu, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devrinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul: Güven Yayınevi, 1951.

55 Memet Fuat, *Tiyatro Tarihi*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1961.

56 Özdemir Nutku, *Dârülbedâyî'nin Elli Yılı, (Dârülbedâyî'den Şehir Tiyatrosu'na)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, 1969.

larının yapıldığı 1931-1946 yılları üçüncü devre, 1947-1958 arası da Alman tiyatro adamı Max Meinecke'nin başyönetmen olarak bir süre İstanbul'da faaliyet gösterdiği dördüncü devredir. Nutku'ya göre kurumun en başarılı çalışmalarına imza attığı dönem, kendi deyimi ile "Şehir Tiyatrosu'nun altın çağı", 1959-1966 yılları arasında Muhsin Ertuğrul'un görev başına geldiği beşinci devredir.⁵⁷ Bu dönemleri ayrıntılı olarak kaleme alırken, idarî ve malî konularla birlikte, sahneye konan oyunlar, dönemin sansür sistemi, basının etkisi, ilk çocuk tiyatrosu gibi konulara da geniş yer vermiş, kendi saptamalarını dile getirmiştir.

Türk kültür tarihinin önde gelen isimlerinden Metin And (1927-2008) tiyatro tarihimize ilişkin çok sayıda bilimsel eser kaleme almış seçkin bir araştırmacıdır. Bu çalışmamızda konumuz gereği sadece Dârülbedâyi ile ilgili bilgileri aktaran yayımları ele aldığımızdan, dönemselsel bazı eserlerini dipnotta zikretmeyi uygun bulduk.⁵⁸ And'ın Dârülbedâyi'nin kuruluş ve gelişimi ile ilgili bilgilere yer verdiği *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)* kitabı,⁵⁹ Özdemir Nutku'nun *Dârülbedâyi'nin Elli Yılı* kitabından iki yıl sonra okuyucu ile buluşmuştur. And, II. Meşrutiyet'in ilanımdan Cumhuriyet dönemine kadar çok sayıda kurulan tiyatro toplulukları ile birlikte, Dârülbedâyi'nin kuruluşu, ilk oyunları ve oyuncularıyla ilgili bilgi verirken, kurumun sorunları, huzursuzlukları ve idarî sürtüşmelerine de yer vermiştir. Ayrıca Meşrutiyet döneminin tiyatro eserlerini etkileyen iki önemli unsur olarak gördüğü Tanzimat dönemi Türk eserleri ile Avrupa tiyatrosu konularını bu bağlamda incelemiş ve değerlendirmiştir.

And iki yıl sonra, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın Cumhuriyetin Ellinci Yılı Dizisi çerçevesinde hazırlığı *50 Yılın Türk Tiyatrosu* kitabında 1923-1973 yılları arasını kapsayan bir dönemi tanıtmaktadır.⁶⁰ Atatürk'ün sanat politikasından yola çıkarak, Dârülbedâyi'nin ilk kuruluşundan Şehir Tiyatrosu'na dönüştüğü ve süregeldiği yıllar içinde, devlet ve özel tiyatroların kurulması ve gelişmesi, dönemin kültür ve siyasî ortamının etkileri bu kitapta bir bütün olarak ortaya konmuştur. Bu yayımdan sonra dönemselsel olarak ayrı incelediği ve dört temel kitapta topladığı Türk tiyatrosunun geniş bir özetini, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*,⁶¹ *Türk Tiyatro Tarihi*⁶² ve *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*⁶³ kitaplarında yapmıştır.

Türk tiyatrosunun ilk ve en önemli oyuncu-yönetmenlerinden Vasfi Rıza Zobu (1902-1992), Dârülbedâyi ile ilgili anılarını iki kitapta toplamıştır. 1917'den 1950'ye

57 Özdemir Nutku, *a.g.e.*, s. 33.

58 Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla-Karagöz-Ortaoyunu)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1969; Metin And, *100 Soruda Türk Tiyatrosu*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1970; Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1939-1908)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1972; Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu. Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1976.

59 Metin And, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1971.

60 Metin And, *50 Yılın Türk Tiyatrosu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.

61 Metin And, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, İstanbul: Turhan Kitabevi, 1983.

62 Metin And, *Türk Tiyatro Tarihi*, İstanbul: İletişim Cep Üniversitesi Yayınları, 1992.

63 Metin And, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

kadar tuttuğu güncelerden oluşan *O Günden Bu Güne*⁶⁴ adlı ilk kitabında, Dârülbedâî'ye kayıt olduğu andan itibaren yaşadıklarını, kendisini "o devirden kalma gerçek belge" olarak nitelendirerek kaleme almıştır.⁶⁵ Dârülbedâî'nin Şehir Tiyatrosu'na dönüştüğü dönemleri ve sonrasını detaylandırarak 26 Nisan 1950 tarihine kadar getirmiştir. Bu anı kitabında adeta Dârülbedâî'nin tarihçesini gözler önüne sermektedir. Kurumun ilk yıllarında Türk tiyatro seyircisinin genel durumu ve tiyatro adabı hususunda bilgi verirken, sahneye konan oyunları, yurtiçi ve yurtdışı turnelerini, meslektaşları ile ilgili duygu ve düşüncelerini, dönem dönem yaşadığı meslekî zorlukları da açık yüreklilikle dile getirmiştir. İkinci kitabı *Uzun Hikâyenin Sonu*⁶⁶ birinci kitabının devamı niteliğindedir. 2 Mayıs 1950'den, 6 Aralık 1979 yılına kadar yaşadıklarını aynı anlayışla yazmış, dönemin toplumsal kargaşasını ve huzursuzluğunu, Şehir Tiyatrosu'na yansımalarını kendi üslubu ile ortaya koymuştur. Zobu'nun her iki anı kitabı da yaşamından kesitler sunan fotoğraflara yer verilerek görsel açıdan zenginleştirilmiştir.

Enver Töre, Vasfi Rıza Zobu'nun *O Günden Bu Güne* adlı ilk kitabında yer verdiği Dârülbedâî'nin Kıbrıs turneleri hakkında bir makale kaleme almıştır. "Türk Dramatik Edebiyatında Kıbrıs ve Darülbedâî'nin Kıbrıs Turneleri"⁶⁷ adlı makalede, Dârülbedâî'nin 1928-1931 yılları arasında dört kez gerçekleştirdiği Kıbrıs turnelerinden bahsetmektedir. Töre, Kıbrıs'ın sadece tarihî ve siyasî açıdan değil, dramatik edebiyatımız açısından da önemli bir coğrafya olduğunu vurgulayarak, Dârülbedâî sanatçılarının Türk soydaşlarına karşı hissettikleri sorumluluk duygusundan hareketle Kıbrıs'a gittiklerini ifade etmektedir.

Türkiye'de Çağdaş Batı tiyatrosunun kuruluşu ve gelişmesinde büyük emeği geçen bir diğer tiyatro adamı da Muhsin Ertuğrul'dur (1892-1979). Dârülbedâî'nin sanat yönetmenliğini yaptığı sırada ilk kez sahne içtüzüğünü hazırlayan ve *Dârülbedâî Dergisi*'ni çıkartmaya başlayan Muhsin Ertuğrul da anılarını kaleme almıştır. *Benden Sonra Tufan Olmasın* adını taşıyan bu kitabı ölümünden sonra basılmıştır.⁶⁸ 1966 yılından itibaren anılarını yazan sanatçının ölümüyle yarım kalan çalışması, Ö. Nutku, M. Tuncay ve E. Sevinçli'nin düzenlemeleri ile yayımlanmıştır. Kitabında Dârülbedâî'nin kuruluşunu ayrı bir bölümde aktarmıştır. Cemil Topuzlu ve onun bu iş için özel olarak görevlendirdiği Reşat Rıdvan Bey'in hazırlık aşamasındaki titiz uğraşlarına ve Antoine'in meslekî yaşantısına dair bilgileri ayrıntılarıyla vermiştir. Muhsin Ertuğrul, Dârülbedâî'deki mücadelesini, yaşadığı olumsuzlukları içten, kendine özgü doğal üslubu ile kaleme almıştır.

64 Vasfi Rıza Zobu, *O Günden Bu Güne*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.

65 Zobu, *a.g.e.*, s. 5.

66 Vasfi Rıza Zobu, *Uzun Hikâyenin Sonu*, b.y.y.: Omaş Matbaacılık, 1990.

67 Enver Töre, "Türk Dramatik Edebiyatında Kıbrıs ve Darülbedâî'nin Kıbrıs Turneleri", *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, c. II, İstanbul: Dijital Sanat Yayınları, 2009, s. 119-137; aynı makale *Türk Dili ve Kültürünün En Eski Dönemleri – Tarihî Gelişme Çizgisi, Kıbrıs'a Ulaşması, Bugünkü Durumu – Uluslar Arası Bilgi Şöleni 23-25 Mayıs 2005* tarihli kongrede sunulmuş ve basılmıştır, Girne, 2008, s. 72-92.

68 Muhsin Ertuğrul, *Benden Sonra Tufan Olmasın*, düzenleme: N. Utku - M. Tuncay - E. Sevinçli, İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1989.

Yeni Türk edebiyatının tanınmış uzmanlarından Bilge Ercilasun tiyatro ile ilgili dergi neşriyatı hususunda oldukça ayrıntılı bir çalışma yayımlamıştır. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit - 1. Türkçü Tenkit* adlı kitabında tiyatro konusunda tasnifler yapmış ve bu bağlamda döneminde çıkan dergileri, amaçlarını ve içeriklerini incelemiştir.⁶⁹ Ercilasun tiyatronun 1908-1923 yılları arasındaki gelişimini Dârülbedâyi'den önce (1908-1914) ve Dârülbedâyi'den sonra (1914-1923) olmak üzere iki ana başlık altında toplayarak, bu dönemlerin tiyatro ilkelerini, yazarlarını, üzerinde durdukları konuları, özellikle ilk kaleme alınan yayımları detaylı bir şekilde tanıtmıştır. 1914 yılında Dârülbedâyi'nin kurulmasından birkaç yıl sonra çıkartılmaya başlanan döneminin en etkili tiyatro dergisi olan Temaşa'yı ele alarak, burada çıkan tenkit yazılarını gruplandırılmış, bazılarını değerlendirmiştir. Bunların içinde doğrudan Dârülbedâyi'ye yönelik Kemal Emin (Bara)'nın "Dârülbedâyi'in Sebeb-i Teessüsü ve Hâl-i Hâzırı" ve Halit Fahri'nin "Dârülbedâyi'nin Tekâmülüne Doğru" yazıları da yer almaktadır.⁷⁰ Ercilasun, *Temâşâ* dergisinden ayrı olarak tiyatro konulu yazıları "Diğer Dergilerde Çıkan Yazılar" başlığı altında toplamıştır.⁷¹ Bu bölümde tiyatroya büyük önem gösteren ve bu konu üzerinde detaylı incelemelerde bulunan Reşat Nuri'nin düşüncelerini temel alarak kendi içinde sınıflandırmış, dergilerde çıkan yazılarını yorumlamıştır. Bunların içinden Dârülbedâyi hakkında olanları ayrıca değerlendirmiştir.

Türk tiyatrosunu kuramsal bağlamda irdeleyerek, çok sayıda bilimsel makaleye imza atan isimlerden biri de hiç kuşkusuz Sevda Şener'dir. Şener, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Tiyatrosu* adlı kitabında Dârülbedâyi'ye yer vermiştir.⁷² Bu kitabını, kendi ifadesi ile "Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunun bir dökümünden ziyade kuşbakışı bir özeti" olarak nitelendirmektedir. Metin And ve Özdemir Nutku ağırlıklı atıflardan yola çıkarak kaleme alınan Dârülbedâyi konusu derlenerek hazırlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Dârülbedâyi ve Mustafa Kemal'in sanat ve sanatçıya bakışını değerlendiren yazarlardan biri de yukarıda adı geçen tiyatro adamı Özdemir Nutku'dur. Yeni kurulan Cumhuriyet'in kültür politikasını, Türk tiyatro tarihimizin dönüm noktalarından biri olarak tanımladığı Dârülbedâyi'nin İzmir turnesi çerçevesinde inceleyen iki makale kaleme almıştır. "Dârülbedâyi Sanatçılarının İzmir'e Yaptıkları İlk Turne I"⁷³ ve aynı konunun devamı niteliğinde "Dârülbedâyi Sanatçılarının İzmir'e Yaptıkları İlk Turne II"⁷⁴ çalışmalarıdır. Nutku'nun Cumhuriyet'in 75. yılına armağan olarak 1999'da yayımlanan *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu* adlı

69 Bilge Ercilasun, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit - 1. Türkçü Tenkit*, Ankara Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995.

70 Ercilasun, *a.g.e.*, s. 193, dn. 29'dan; s. 195, dn. 31'den.

71 Ercilasun, *a.g.e.*, s. 204.

72 Sevda Şener, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Tiyatrosu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, t.y.

73 Özdemir Nutku, "Dârülbedâyi Sanatçılarının İzmir'e Yaptıkları İlk Turne I", *Hürriyet Gösteri*, sy. 102, 1989, s. 44-46.

74 Özdemir Nutku, "Dârülbedâyi Sanatçılarının İzmir'e Yaptıkları İlk Turne II", *Hürriyet Gösteri*, sy. 103, 1989, s. 75-77.

kitabı konuyla ilgili oldukça dikkat çekici eserlerindedir.⁷⁵ Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlatılan devrimlerin sanat dünyasındaki özellikle tiyatrodaki etkileri temel alınarak, ülke içinde yaygınlaşması, zamanla tiyatro eğitimi veren okulların açılması gibi konulara vurgu yapmıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin sanat politikası bağlamında Dârülbedâyi'nin konumu üzerinde önemle durmuştur. Dârülbedâyi'den Şehir Tiyatroları'na kadar uzanan zincirin gelişim sürecini, dönemlere ayırarak detaylarıyla incelemiştir.

Sonuç olarak İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi, Medresetü'l-Hattâtîn ve Dârülbedâyi ile ilgili yayımların genel dökümü yapıldığında, Dârülbedâyi dışında bu kurumları doğrudan konu alan kitap yayımı bulunmadığı görülür. Kurumlar, kitap içinde kısa bir bölüm, makale, bildiri veya ansiklopedi maddesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Belgelere dayalı, tutarlı ve sistematik anlatımlı birkaç özgün yayın dışında konular alıntılarla tekrarlanıp derleme niteliğinde ele alınmıştır. Dolayısıyla bazı eksik hatta hatalı bilgiler birbirinden aktarılarak süregelmiştir. Buna örnek olarak Medresetü'l-Hattâtîn'in ilk açılış tarihi konusundaki çelişkiler verilebilir. Son yıllarda Osmanlı arşiv belgelerine dayandırılarak yapılan çalışmalarda bu eksiklikler giderilip hatalar düzeltilerek ilim dünyasına kazandırılmıştır. Bununla birlikte bazı çalışmalarda bu yeni yayımlar göz ardı edilerek, bilinen birkaç kaynak doğrultusunda hareket edildiği de gözlemlenmektedir. Bu bağlamda adı geçen sanat kurumları ile ilgili mevcut literatür tekrar gözden geçirilip ortaya çıkanlar belgeler ışığında değerlendirilmelidir. Böylece Türk güzel sanatlar eğitimi ve öğretimi konusunda öncü olan bu kuruluşların topluca tanıtımında önemli bir adım atılacaktır.

Günümüzde Sanat Tarihi Eğitimi Veren Kurumlar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenen eğitim ve kültür politikası, başlı başına bağımsız bir dal olarak sanat tarihi eğitimi verilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi Kürsüsü eğitim hayatına başlamıştır. Bilindiği gibi İstanbul Üniversitesi, 1933 yılında Türk eğitim tarihinin ilk üniversitesi olan Darü'l-fünûn-ı Osmanî'nin yerine kurulmuş bir üniversitedir. Böylelikle sanat tarihi eğitimi köklü bir mirası devralmış bir üniversitede ilk adımlarını atmıştır. Sanat Tarihi Kürsüsü kurucuları Viyana Üniversitesi hocalarından Avusturyalı Prof.Dr. Ernst Diez (1878-1961) ile Oktay Aslanapa'dır. Bu tarihlerden önce sanat tarihi ile ilgili dersler, Sanâyi-i Nefîse Mektebi ile birlikte bazı sanat okullarının müfredatlarında görülmektedir. Viyana Üniversitesi'nde de sanat tarihi kürsüsünü kuran Diez, bu bilim dalının araştırma ve incelemelerinde hocası J. Strzygowski'nin (1862-1941) metodunu uygulayarak, belgelemeye dayalı bilimsel bir bakış açısı kazandırmıştır.⁷⁶ Diez'in ayrılmasının ardından kürsüde Kurt Erdmann (1901-1964) ders vermeye başlamıştır. 1950-1958 yılları arasında İslam sanatı derslerini veren Erdmann katalog ve literatür ağırlıklı bir metot uygu-

75 Özdemir Nutku, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, Ankara: Özgür Yayınları, 1999.

76 Ayrıntılı bilgi için bakınız Semavi Eyice, "İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü'nün Kurucusu Prof. Dr. Ernst Diez (1878-1961)", *Sanat Tarihi Yılığ* XIV, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, 1997, s. 10-11.

lamıştır.⁷⁷ Türkiye’de ilk açılan sanat tarihi kürsüsünde Alman ve Avusturyalı öğretim üyelerinin büyük katkıları olmuş, bu kişiler kültür ve sanat ortamına damgalarını vurmuşlardır.⁷⁸

Ortaçağ Türk sanatı bağlamında arkeolojik kazılar Cumhuriyet döneminde önem kazanmış, sistemli kazı çalışmalarına ağırlık verilmiştir.⁷⁹ Aslanapa’nın Türk sanatı ile ilgili olarak Türkiye’de gerçekleştirdiği en önemli girişimlerden biri de hiç kuşkusuz bilimsel kazılar düzenlemesidir. Bu kazıların ilki 1961-1962 yıllarında yapılan Diyarbakır Artuklu Saray kazısı ve 1963 yılında başlayarak günümüze kadar süregelen İznik çini fırınları kazısıdır.⁸⁰ Aslanapa’nın bir diğer önemli girişimi de, Sanat Tarihi Kürsüsü’nü uzmanlık dallarına göre yapılandırması olmuştur. İlk olarak 1963 yılında Türk ve İslâm Sanatı Kürsüsü’nü kurmuş, Bizans Sanatı ile Estetik ve Sanat Tarihi kürsülerinin ayrılarak kendi konuları doğrultusunda çalışmalarına gerekli önem ve desteği vermiştir.⁸¹ Bu tarihe kadar Bizans sanatı ile ilgili araştırma ve incelemeler Arkeoloji Kürsüsü tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bizans Kürsüsü, 1964 yılında başına Semavi Eyice’nin getirilmesi ile kısa sürede oluşturulan arşiv, yüzey araştırmaları ve yayınlarla Bizans sanatı ve kültürü konusunda kapsamlı çalışmalar yapıldığı bir kürsü haline gelmiştir.⁸² Bu arada Estetik ve Sanat Tarihi Kürsüsü’nün başkanı olarak Mazhar Şevket İpşiroğlu (1908-1985) atanmış ve Avrupa sanatını temel alan bir program takip edilmiştir.⁸³

Kürsülerin bu yeni yapılandırılmalarından bir yıl sonra 1964-1965 yıllarında *Sanat Tarihi Yıllığı*’nın ilk sayısı çıkartılmıştır.⁸⁴ Edebiyat Fakültesi’nin desteği ile çıkartılan bu dergi, sanat tarihi araştırmaları ve incelemeleri konusunda önemli bir kaynak teşkil etmiştir.⁸⁵

Bilindiği gibi Atatürk’ün başkentte bir üniversite kurma fikri, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin açılması ile hayata geçmiştir. Fakülte 9 Ocak 1936 yılında resmî olarak açılmıştır.⁸⁶ Sanat Tarihi Kürsüsü ise 1954 yılında Alman Katherina Otto-Dorn

77 Selçuk Mülayim, *Sanat Tarihi Metodu*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1994, s. 144-145; Günel Renda, “Cumhuriyet Döneminde Sanat Tarihi Bilimi”, *Atatürk’ün Ölümünün 62. Yılında Cumhuriyet Türkiye’sinde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu 8-10 Kasım 2000 Ankara*, ed. Ba-haeddin Yediyıldız, Ankara, 2001, s. 107.

78 Ayrıntılı bilgi için bk. Oktay Aslanapa, *Türkiye’de Avusturyalı Sanat Tarihçileri ve Sanâtkarlar*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

79 Selçuk Mülayim, *Sanat Tarihi Metodu*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1983, s. 92-93.

80 Oktay Aslanapa, “Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nün Kuruluşunun Otuzuncu Yıldönümü”, *Sanat Tarihi Yıllığı VI (1974-1975)*, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nün 30. Kuruluş Yıldönümü Sayısı, İstanbul, 1976, s. 3, 5.

81 Ara Altun, “Prof.Dr. Oktay Aslanapa ve Türk Sanatı Araştırmalarına Katkıları”, *Aslanapa Armağanı*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1996, s.11-22.

82 Ayrıntılı bilgi için bk. Semavi Eyice, “Türkiye’de Bizans Sanatı Araştırmaları ve İstanbul Üniversitesinde Bizans Sanatı”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayını, 1973, s. 407, 413.

83 Aslanapa, a.g.m., s. 5-6; Altun, a.g.m., s. 13.

84 Aslanapa, a.g.m., s. 3,5.

85 Aslanapa, a.g.m., s. 5.

86 Musa Çadırcı-Azmi Süslü; *Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi, Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982, s. 145-148.

(1908-1999) tarafından kurulmuştur. Otto-Dorn burada Türk sanatı ile ilgili çalışmalarını uzun yıllar sürdürmüş, 1964-1965 yılları arasında Kubadabad'da Selçuklu saray kazılarını gerçekleştirerek Anadolu Selçuklu sanatının tanıtımında önemli rol oynamıştır.⁸⁷ Bu arada kürsüsünün kurulduğu 1954 yılında Suut Kemal Yetkin (1903-1980) de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'de Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü'nü açmıştır. Türk sanatlarının uluslararası platforma taşınmasında, bu enstitünün ve Yetkin'in büyük gayretleri olmuştur. Yetkin'in, ilkini 1959 yılında tertip ettiği, bu yıl ondördüncüsü düzenlenecek olan Türk Sanatları Kongresi günümüze kadar süregelen, konusunda önemli bir kongre olma özelliğini taşımaktadır.⁸⁸

Lisans düzeyinde sanat tarihi eğitim ve öğretimi veren üçüncü üniversite de Hacettepe Üniversitesi olmuştur. Suut Kemal Yetkin tarafından 1965 yılında kurulan Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'ne mensup öğretim üyelerinin destekleri ile bilim hayatına adım atmıştır.⁸⁹ 1955 yılında Türkiye'nin dördüncü üniversitesi olarak açılan Ege Üniversitesi'nde de Sanat Tarihi Bölümü, Edebiyat Fakültesi'nde (o zamanki adıyla Sosyal Bilimler Fakültesi) 1980 yılında kurulmuştur.⁹⁰ Bugün yaklaşık yirminin üzerinde sanat tarihi bölümü mevcuttur. Seksen sonrası Yüksek Öğretim Kurumu ile birlikte yeni kurulan üniversitelerde giderek artan bir hızla sanat tarihi bölümleri açılmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarına tarihlendirilen sistematik sanat tarihi eğitimi, zamanla önem kazanarak, bilimsel temele oturan, belirli bir metot çerçevesinde özgün çalışmalara imkân veren, gelişerek artan lisans üstü tezleri ile önemli bir birikim oluşturan ve böylelikle yeni bir boyut, yeni bir bakış açısı sağlayan bir bilim dalı haline gelmiştir.

87 Aslanapa, *a.g.e.*, s. 39.

88 Renda, *a.g.m.*, s. 108-109.

89 Renda, *a.g.m.*, s. 109-110.

90 Mehmet Ali Kaya, *Edebiyat Fakültesi Tarihi*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 2000, s. X-XI; Renda, *a.g.m.*, s. 110.

Sanat Tarihinde Öncü Kurum ve Kuruluşlar

F. Nalan TÜRKMEN

Özet

İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi, Medresetü'l-Hattâtîn ve Dârülbedâyi güzel sanatlar eğitim ve öğretiminde öncülük eden önemli kuruluşlar olarak bilinmektedir. Türk sanat tarihinin gelişiminde kilit taşı görevini üstlenen bu kurumlar Türk eğitim tarihi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Bu makalede adı geçen kurumların kuruluşları, eğitim kadroları, programları, yönetsel özellikleri ve geçirdikleri aşamaları detaylı olarak çalışan araştırmacıların kaleme aldıkları kitap, makale ve sempozyum bildiri-leri incelenerek dökümleri yapılmış, kronolojik çerçevede sistematik olarak irdelenmiştir. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenen eğitim ve kültür politikaları çerçevesinde, sanat tarihi disiplininin bir bölüm olarak üniversite bazında kuruluşu ve gelişmesine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi, Medresetü'l-Hattâtîn, Dârülbedâyi, Eğitim Kurumları, Sanat Tarihi.

Pioneer Institutions in Art History

F. Nalan TÜRKMEN

Abstract

İnâs Sanâyi-i, Nefîse Mektebi, Medresetü'l-Hattâtîn ve Dârülbedâyi are known as the leading institutions in fine arts education. Playing a key role in the development of Turkish art history, they also have great significance for the history of Turkish education. This study intends to place the abovementioned institutions under closer scrutiny and it seeks to reveal their organizational structure, educational staff and programs, administrative features and the various stages they have been through. In doing this, the books, the articles and the symposium papers of scholars with expertise in the field are subjected to thorough and systematic examination in a chronological order. Furthermore, the establishment and the evolution of art history as a department in university have been traced within the framework of educational and cultural policies of the early Republican period.

Keywords: *İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi, Medresetü'l-Hattâtîn, Dârülbedâyi, Educational Institutions, Art History.*

